Amtmandens have

Historien om forvandling og bevarelse af en bornholmsk have

af Jørgen F. Varder

Hvordan jeg kom til at bo i Amtmandsgården

Fra at have beklædt stillinger som amtssygehusdirektør i Frederiksborg amt, departementschef i Sundhedsministeriet og senest tre år som medlem af Verdensbankens bestyrelse i Washington kom jeg i foråret 1998 direkte fra Amerika til Bornholm for at tiltræde stillingen som statsamtmand. Jeg glædede mig til at tiltræde stillingen, for selv om Bornholm var landets mindste amt, havde det alle de statsamtslige funktioner. Amtmanden var formand for Tilsynsrådet, for Civilregionen, for Det Sociale Nævn, for Udskrivningskredsen og for Det Psykiatriske Patientklagenævn. Administrationen af alle de nævnte områder blev varetaget af statsamtets personale. Hertil kom det store sagsområde med familieret, personret og retspleje.

Forinden var jeg blevet gjort bekendt med, at folketingets Finansudvalg havde besluttet, at amtmandsboligerne skulle nedlægges ved ledighed. Altså skulle jeg ikke som mine forgængere bo i den gamle amtmandsgård. Så den første tid boede jeg på hotel, medens jeg så på mulige boliger i Rønne og omegn.

I forbindelse med min tiltræden var jeg rundt på høflighedsvisit hos de bornholmske borgmestre. Både de og andre jeg mødte gav udtryk for det forkerte i, at den bornholmske amtmand ikke længere skulle bo i Amtmandsgården i Storegade, som det havde været tilfældet siden 1839.

Kort efter min tiltræden var jeg i udnævnelsesaudiens hos HM Dronningen. Da Dronningen hørte, at jeg ikke skulle bo i Amtmandsgården, som hun kendte så godt fra sine mange besøg på Bornholm, gav hun udtryk for, at hun godt kunne forstå den almindelige udvikling med nedlæggelse af tjenesteboliger, men at det virkelig ville være et brud på en gammel tradition, hvis amtmanden ikke længere skulle bo i den officielle amtmandsbolig.

Efter audiensen opsøgte jeg Indenrigsministeriets departementschef og fortalte ham, at der på Bornholm ikke var den store forståelse for, at amtmanden ikke længere skulle bo i Amtmandsgården, og jeg nævnte min samtale med HM Dronningen samme dag. Han lovede at se på sagen, og kort efter meddelte han, at det nu var besluttet at gøre en undtagelse i Bornholms tilfælde. Så hvis jeg kunne finde en ombygningsløsning, der indebar, at det personale, der på det tidspunkt var placeret i lejede lokaler på Kommandantgården i Storegade, også kunne rummes i Amtmandsgården, kunne jeg flytte ind i boligen.

Oversigt over bornholmske amtmænd, som i tidens løb har boet i Amtmandsgården:

V. H. Krabbe	1839 - 1849 (amtmand fra 1837)
J. H. Wegener	1848 – 1865
E. Vedel	1866 – 1871
P. Holten	1871 – 1894
A. Groothof	1894 – 1902
A. Bille-Brahe	1903 – 1913
K. Valløe	1913 – 1921
O. Koefoed	1921 – 1931
B. Øllgaard	1931 – 1933
P. Chr. von Stemann	1934 – 1961
N. Elkær-Hansen	1961 – 1985
J. F. Erichsen	1985 – 1997
J. F. Varder	1998 - 2005

Vinterstemning i den indre gård.

Renovering af Amtmandsgårdens bygninger

Ved at nedlægge fire gæsteværelser og et badeværelse på 1. sal og omdanne disse rum til kontorer lykkedes det at finde en løsning, så statsamtets samlede personale kunne rummes i Amtmandsgården samtidig med en amtmandsbolig i stuetagen på omkring 400 m2. Der var afsat et beløb på 0,8 mill. kr. til en renovering af kontorlokalerne, men dette beløb var helt utilstrækkeligt, idet hele bygningsmassen trængte hårdt til en gennemgribende istandsættelse, hvortil kom isolering af hele l. sal. Det lykkedes at få en anlægsbevilling gennem finansudvalget på 3,8 mill. kr., der blev fordelt med ca. 3 mill. kr. til kontorlokalerne og ca. 0,8 mill. kr. til boligen. Ombygningen tog imidlertid længere tid end beregnet, og først den 1. januar 2000 kunne min hustru og jeg flytte ind i boligen, samtidig med at personalet kunne overtage de smukt renoverede kontorlokaler. I de næsten to år, der var gået siden min ankomst til Bornholm, havde vort flyttelæs fra Amerika været opmagasineret, og vi havde i hovedparten at tiden lejet et møbleret hus af Hotel Fredensborg. Vi følte imidlertid fra den første dag, at det var et så stort privilegium at bo i den gamle og smukke atmosfærefyldte Amtmandsgård, at vi ikke et øjeblik fortrød det besvær, der var gået forud.

Amtmandens Have

Før min tiltræden var Rønne kommune blevet opmærksom på, at amtmanden ikke længere skulle bo i Amtmandsgården, og at boligen skulle omdannes til

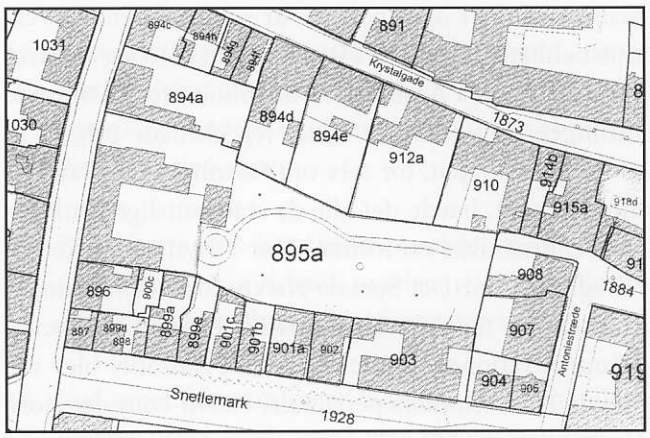

Kortoversigt

kontorer. I den anledning forespurgte kommunen i brev af 3. marts 1998 Indenrigsministeriet om muligheden for, at Amtmandens Have kunne blive overtaget af kommunen og åbnet for offentligheden.

I brevet anfører kommunen, at »matr. Nr. 895a Rønne bygrunde omfatter et grundareal på i alt ca. 4.200 m2. Haven og den øvrige ejendom er i princippet uafhængige af hinanden. Bygningsanlægget har sit eget anlæg med gårdsplads og indkørsel fra Storegade, mens den offentlige adgang til haven kan foregå fra Antoniestræde.« Som det vil fremgå af kortoversigten har kommunen ret i, at det vil være nemt at dele matr. Nr. 895a op i haven og den øvrige ejendom. Kommunen tilbød i brevet at afholde udgifterne ved f.eks. etablering af en port eller tilmuring i den eksisterende åbning mellem haven og den øvrige ejendom.

Fra den første dag var jeg meget betaget af den store og lidt urskovsagtige have lige midt i Rønne by med de mange eksotiske træer og buske, hvorimellem flere jeg aldrig havde set før. Her skal blot nævnes det kæmpemæssige 100 år gamle morbærtræ, adskillige figentræer, det store tulipantræ, den store blåregn, der helt dækker den sydlige gavl på den gamle hestestald, akacietræer, et stort magnolietræ, den flere hundrede år gamle eg i havens nordøstlige hjørne, de tre kæmpestore valnøddetræer i indkørslen fra Storegade og mængder af rhododendrum.

Jeg kan godt forstå, at Byforeningen for Rønne var med til at sikre, at denne enestående have i 1967 blev fredet. Det hedder bl.a. i den tinglyste fredningsdeklaration: »Det nuværende haveareals tilstand skal i videst muligt omfang opretholdes. Havearealet må ingensinde udstykkes, bebygges eller udlægges til parkeringspladser.«

Jeg reagerede ved min tiltræden positivt på kommunens henvendelse. Jeg skulle jo ikke bo i amtmandsgården, og jeg kunne derfor være enig i, at dette store grønne område burde renoveres og gøres tilgængeligt for offentligheden. Flere, heriblandt politimester Claus Nørøxe, var lidt bekymrede for, at den nye park kunne udvikle sig til et tilholdssted for uønskede elementer. Min positive holdning gik så vidt, at jeg inviterede byrådets medlemmer på besigtigelse og kolde forfriskninger.

Billeder fra den tilgroede have. Foto privat

Haven nu mit ansvar

Da det blev besluttet, at jeg alligevel skulle flytte ind i Amtmandsgården, meddelte jeg kommunen, at amtmandshaven indtil videre forblev i statslig regi. Jeg var samtidig klar over, at det nu var mit ansvar at sikre haven for fremtiden. Haven var i alvorlig grad forsømt gennem mange år. Den var helt tilgroet med et urskovsagtigt præg, hvilket mine børnebørn fandt mere spændende end den senere mere friserede park. I havens sydlige del mod Snellemark var der et stort antal udgåede elmetræer. Fra flere naboer forelå der klager over nedfaldne grene. Min forespørgsel til Indenrigsministeriet om et mindre beløb til en nødtørftig renovering blev blankt afvist med den begrundelse, at ministeriet ikke havde budget til renovering af haveanlæg.

Der skete nu flere ting, som åbnede nye muligheder for at få gjort noget ved haven. Først lykkedes det at få ansat en fuldtidsmedarbejder på flekslønsvilkår, det vil sige gratis for statsamtet, idet lønudgiften deles mellem stat og kommune. Den pågældende medarbejder skulle primært passe udendørsarealerne, men samtidig gå til hånde på kontoret med bl.a. kopiering og postomdeling. Det betød, at han og jeg kunne gå i gang med at tynde ud i haven. Jeg havde ikke de store forudgående havekundskaber. Mit arbejdsliv havde ikke levnet megen tid til den slags aktiviteter, så havearbejdet i vore forskellige boliger og i sommerhuset i Tisvildeleje havde bestået i græsslåning og i at holde den øvrige bevoksning nede. Da jeg nu følte, at Amtmandens Have var et ansvar, der var blevet mig betroet, begyndte jeg at ønske mig havebøger til jul og fødselsdage for dog at tilegne mig et vist minimumskendskab til havedrift.

Det næste, der skete, var, at staten med virkning fra 1. januar 2001 samlede sit ejerskab af fast ejendom på færre enheder, herunder Forsvarets Bygningstjeneste og Slots- og Ejendomsstyrelsen. Formålet var i højere grad end tidligere at professionalisere driften af statens faste ejendomme. Indenrigsministeriets faste ejendomme, herunder amtsgårdene blev overdraget til Slots- og Ejendomsstyrelsen, der i løbet af kort tid opstillede en 10 årsplan for vedligeholdelse af Amtmandsgårdens bygninger. Under drøftelserne af denne vedligeholdelsesplan nævnte jeg for kundekoordinator Palle Vilhelmsen mit problem med det forsømte haveanlæg. Han reagerede meget positivt og lovede, at han på det næste møde ville overtale slots- og havechef Ole Stattau fra Slots- og Ejendomsstyrelsen til at deltage. Hvis han kunne gøres interesseret, ville han være den rette mand til at opstille en plan for haveanlæggets renovering. Som en inspiration til besøget lovede jeg at arrangere en tur for de to til Christiansø, hvor de aldrig havde været. Både Bornholm og specielt Christiansø er kendt for det meget milde klima, der muliggør vækst af planter, der ellers ikke hører hjemme i den danske natur. På øen kunne vi bl.a. få inspiration gennem et besøg i forvalterens gamle, eksotiske have. I foråret 2002 havde vi en meget vellykket tur til Christiansø, hvor forvalterens og Ole Stattaus store kendskab til planter gjorde, at jeg oplevede Christiansø på en helt ny måde. Ved et senere besøg på Christiansø med Oluf Høst Museets bestyrelse oplevede jeg øen som inspirationskilde for en række af de kendte bornholmske malere.

Renovering af haven

Ole Stattau, der også havde ansvaret for de kongelige slottes haveanlæg, tog imod udfordringen med at renovere en gammel bornholmsk have og samtidig sikre, at den bevarede sit bornholmske særpræg. Allerede i midten af maj forelå den første skitse til renoveringen. Udgangspunktet for skitsen og de efterfølgende drøftelser var:

- at bevare mest muligt af den eksisterende beplantning
- etablering af nyt stisystem, således at man kunne spadsere hele haven rundt. Hidtil havde der kun været en sti gennem haven op til udgangen til Antoniestræde
- at fjerne toppen af bunkeren i det sydøstlige hjørne med henblik på beplantning og etablering af en udsigtsplatform
- at fritlægge den bornholmske kampestensmur i havens sydlige del og til gengæld dække den lidt kedelige røde murstensmur mod nord med beplantning som f.eks vin og figen
- ved indgangen til haven fra den indre gård etablering af en ny terrasse med Nexø sandsten
- etablering af springvand i det eksisterende betonbassin midt i haven
- der skulle være masser af blomstrende stauder, buske og træer
- en så stor græsplæne som muligt med henblik på diverse havespil som f.eks. crocket og petanque
- ny køkkenhave med højbede
- i den sydlige del af den indre gård fældning af det store platantræ, der efterhånden var blevet en konkurrent til det store lindetræ i midten af den indre gård
- i den nordlige del af den indre gård placering af nogle eksotiske træer.

Da H.M. Dronningen og H.K.H. Prinsgemalen sidst i maj måned 2001 spiste frokost i Amtmandsgården, kunne jeg tage dem med på en havevandring og fortælle om den forestående store renovering af haveanlægget. Det var mit indtryk, at det glædede vores havekyndige Dronning, at der nu blev gjort noget for at udnytte havens store potentiale.

I løbet af efteråret færdiggjorde Ole Stattau den samlede plan for havens renovering og opstillede følgende budget for projektet:

- nyt stisystem langs sydmuren ca. 100 m incl. kantindfatning og fjernelse af bunkertop kr. 100.000
- skovning og rydning af træer og buske, regulering af græsplæne kr. 50.000
- ny plantning; roser, stauder, rhododendrum, frugttræer m.v. kr. 50.000
- flisebelægning (terrasse i sandsten) kr. 50.000.

Under renoveringen var der åbent til de omkringliggende huse. I baggrunden det store egetræ i havens nordøstre hjørne. Foto privat

Den samlede anlægssum på kr. 250.000 blev godkendt af Slots- og Ejendomsstyrelsen.

I det tidlige forår 2002 gik anlægsgartner Anders Munck og hans folk i gang med renoveringsprojektet.

Det færdige resultat fremgår af den viste tegning over haven.

Allerede i slutningen af juni 2002 kunne jeg præsentere det nye smukke haveanlæg for mine amtmandskolleger med ægtefæller, idet amtmændenes sommermøde med Indenrigsministeriet det år blev afholdt på Bornholm.

Det færdige resultat

Resultatet oversteg langt mine største forventninger. Det første år virkede det en smule bart, men allerede året efter, hvor de nyplantede vækster groede og blomstrede, kunne man se, hvor flot Ole Stattau havde tænkt haveanlægget ind i en smuk bornholmsk helhed.

I stedet for en tilgroet have havde vi nu fået en smuk og eksotisk park med rigtig mange spændende detaljer. Allerede det første år på Bornholm var jeg blevet så fascineret af de eksotiske abetræer, jeg så rundt på øen og i forvalterens have på Christiansø, at jeg købte og plantede et i Amtmandens have. I de efterfølgende år blev det flyttet flere gange, og efter renoveringen fandt det i 2002 sit blivende sted i havens vestlige del op ad den gamle hestestald. Det må være et ekstra hårdført eksemplar, jeg fik anskaffet, for trods de mange flytninger gror og trives det. Jeg glæder mig til at komme tilbage om nogle år og se, hvordan mit helt personlige bidrag har udviklet sig.

I 2001 forærede Rønne Byforening et ginkgo biloba træ (tempeltræ) til haven. Det holdt også flyttedag et par gange, inden det efter renoveringen fik sin blivende plads i plænen i havens østlige del.

Det ny store staudebed var en betagende oplevelse, når det blomstrede. Det bestod af 455 planter og udformet i regnbuens farver. Hertil kom at stien i havens nordlige side i hele havens længde var kantet med de smukke blå lavendelplanter.

Amtmandsmødet i Rønne 2002

Bryllup hos Amtmand O. Koefoed 1923.
Foto Bornholms Museum

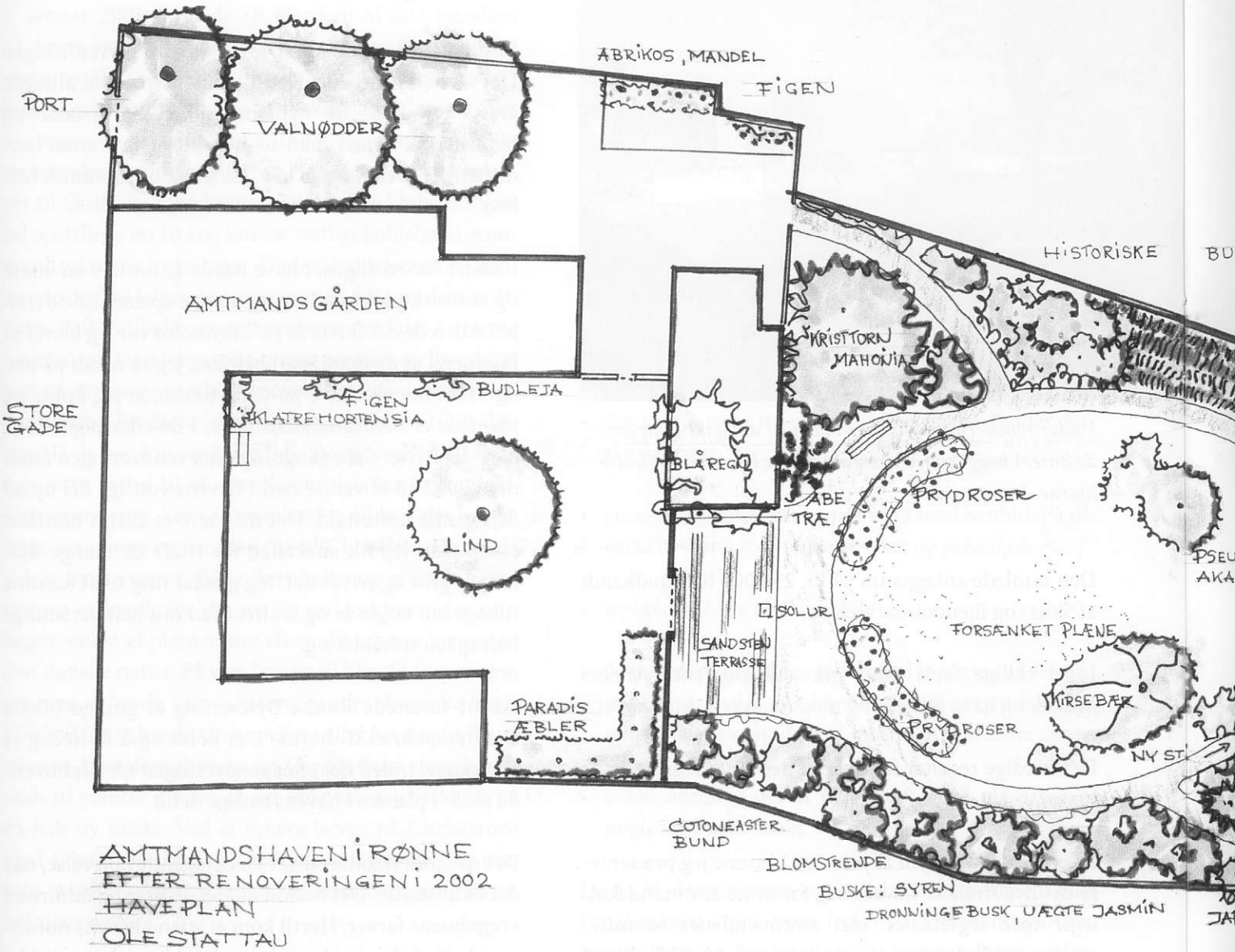

En lille detalje, som jeg også er lidt stolt af, er de store tingsten placeret rundt om det store egetræ i havens nordøstlige ende ved udgangen til Antoniestræde. Ved flere lejligheder fik gæsterne serveret drinks på »tingstedet«.

Springvandet har også sin egen historie, idet Ole Stattau og jeg kørte ud til granitbruddet uden for Rønne, hvor vi fandt to granitblokke, der efter vores opfattelse passede til formålet. Den nederste blok er rød granit og ovenpå ligger en sort granitblok med en rød stribe svarende til farven i den nederste røde blok. Det var i øvrigt et større arbejde at få fremført et elkabel til springvandet til at drive pumpen.

Der serveres drinks ved springvandet. Til højre i billedet det store tulipantræ. Foto privat

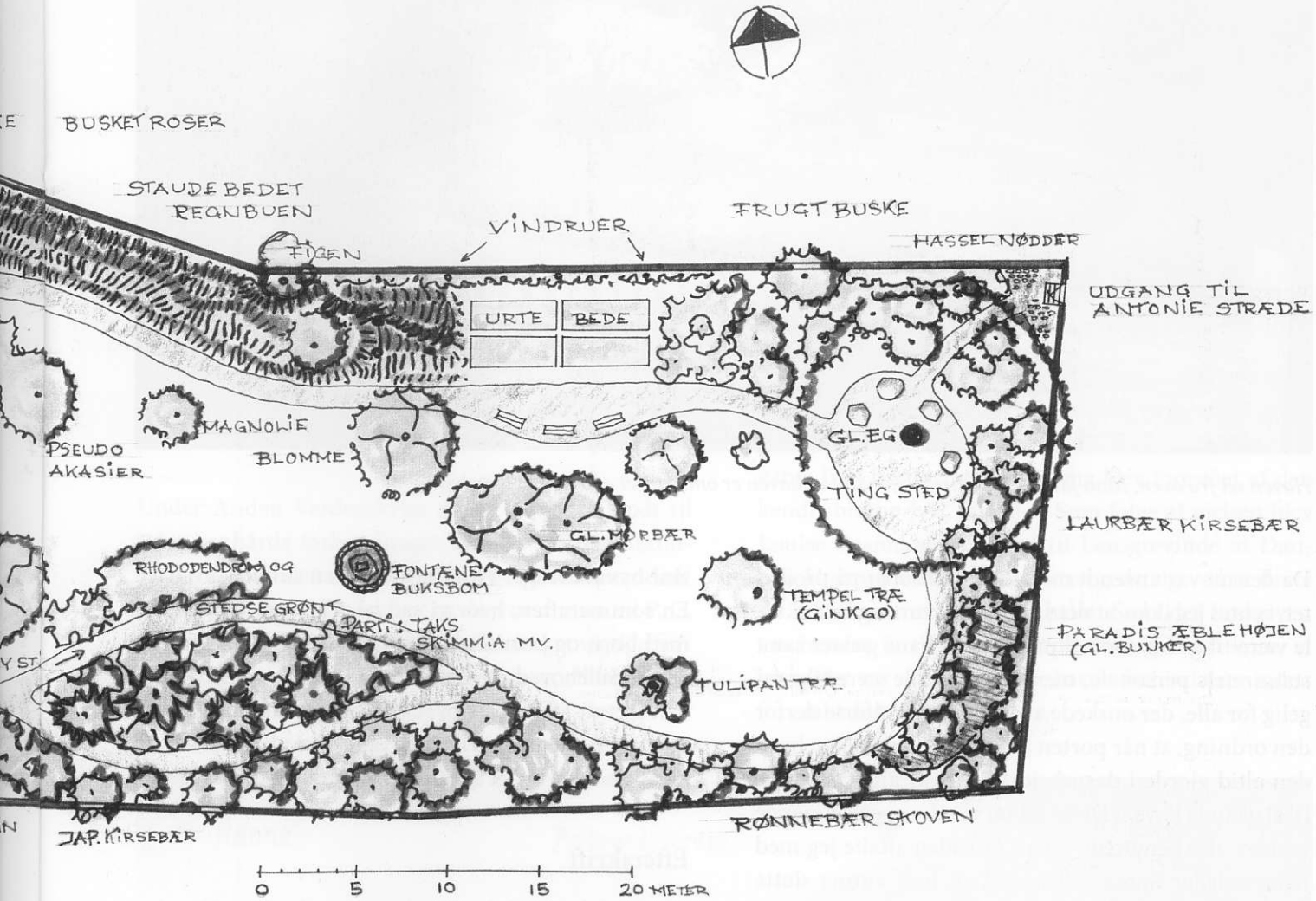

Tegning af den færdige have. Arkitekt Ole Stattau.

Jeg kunne blive ved med at nævne spændende detaljer, men det er en have, som alle kan have glæde af selv at gå på opdagelse i. Stisystemet er udformet på en sådan måde, at man kan vandre rundt og opleve hele haven på turen.

Haven blev imidlertid ikke kun en prydhave, men også en nytte- og brugshave. Hvert år en stor høst af hassel- og valnødder, mandler, figner, morbær, vindruer, æbler, pærer, kirsebær, blommer, stikkelsbær, ribs, solbær samt grøntsager og krydderurter fra højbedene, herunder artiskokker, som vi med stort held dyrkede. Hertil kom at vi kunne tage blomster ind en stor del af året. Specielt havde vi stor glæde af de mange og forskelligartede roser. Der er ikke andre steder i Danmark end på Bornholm, hvor man en sommermorgen kan gå ud i sin have og plukke og sætte tænderne i en herlig moden figen, og hvor de forskelligartede nødder på julebordet og mandlen i risengrøden er af egen avl.

Det var også en dejlig have at have gæster i. Drinks ved springvandet eller på »tingstedet« og grill middag på den flotte Nexø sandstens terrasse. Bagefter crocket eller petanque på plænen i havens vestlige del. Denne plæne havde Ole Stattau udformet til formålet. Hele den midterste rundkreds af plænen er forsænket en smule. En sådan konstruktion lyder det franske navn en boulingrin.

Haven set fra oven. Man får her et indtryk af, hvor tæt haven er omkranset af byen. Foto privat

Da der nu var anvendt mange skattekroner på projektet, syntes jeg ikke, at det smukke haveanlæg kun skulle være til glæde for amtmanden og hans gæster samt statsamtets personale, men haven skulle være tilgængelig for alle, der ønskede at se den. Jeg indførte derfor den ordning, at når porten i Storegade stod åben, hvad den altid gjorde i dagarbejdstiden, var alle velkomne til at gå ind i haven. Dette tilbud var der specielt mange turister, der benyttede sig af. Desuden aftalte jeg med naturvejleder Søren Sillehoved, at han kunne slutte sine byvandringer i Rønne af med en rundtur i haven. En sommeraften, hvor vi sad på terrassen og grillede med børn og børnebørn, var vi pludseligt omgivet af Søren Sillehoved og omkring 100 turister. Vi havde helt glemt, at der var byvandring den aften. Til gengæld fik de mange turister en oplevelse af, at det var en have, der blev brugt af husets beboere i dagligdagen.

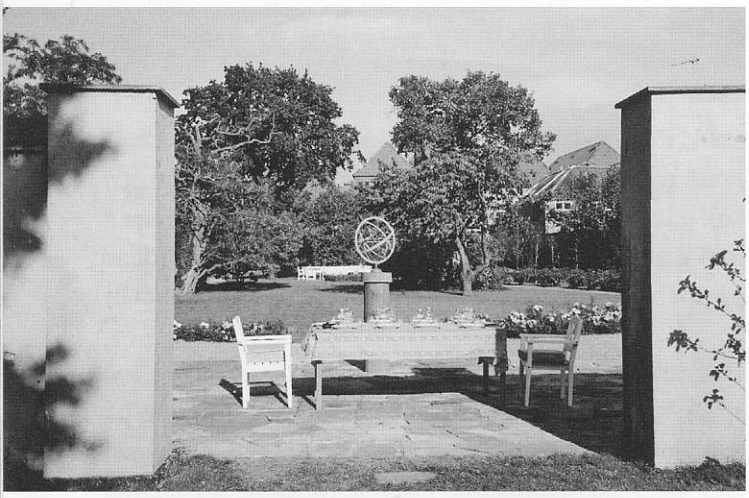

Der er dækket op til middag på den nye sandstensterrasse, hvor også det solur står, som i 1923 af de valgte amtsrådsmedlemmer blev foræret til amtmand Koefoed og frue i anledning af deres sølvbryllup. Foto privat

Efterskrift

I forbindelse med den nye kommunalreform blev den amtslige opdeling af Danmark afløst af en opdeling i fem regioner, hvor Bornholm blev en del af hovedstadsregionen. Det betød, at amtmandsstillingerne blev nedlagt, og den 1. januar 2006 forlod jeg min stilling og Amtmandsgården, men det er med stor taknemmelighed, at min hustru og jeg tænker tilbage på de år, vi havde det privilegium at bo i disse smukke og historiske omgivelser.

Senere er Amtmandsgården blevet overtaget af Bornholms regionskommune. Det vil derfor være naturligt, at de oprindelige planer med at åbne Amtmandens Have for offentligheden nu føres ud i livet. Jeg håber, at både bornholmere og turister vil sætte pris på at opleve denne smukke eksotiske have midt i Rønne by og samtidig få en fornemmelse af den rolle, som Amtmandsgården med tilhørende omgivelser har spillet i Bornholms historie.